

M. LEZSÁK GABRIELLA

László Gyula életműve egy évforduló apropóján

70 évvel ezelőtt, 1944 tavaszán jelent meg László Gyula könyve a honfoglaló magyar nép életéről. Sokak szerint a XX. század legismertebb és legnagyobb hatású magyar régészének fő műve ez a könyv, amit Kolozsváron, az Erdélyi Tudományos Intézetben, a front árnyékában pár hónap alatt írt. A kötet szintézise mindannak, amit akkor a témában tudni lehetett, de sokkal több is annál: a mély intuícióval, komplex kutatási módszerrel és a korabeli ásatásokból származó adatok alapján az egész magyar közösség élettörténetét a fiatal tudósnek addig nem sejtett kezdetekig sikerült visszavezetnie. A kötetet a Püski Sándor által vezetett Magyar Élet Kiadó adta ki Budapesten, és röviddel megjelenése után elnyerte a Magyar Irodalompartoló Társaság fődíját. Az alábbiakban a kiadvány születésének körülményeit, fogadtatását és a könyvben ismertetett kutatási eredmények időtállóságát vesszük górcső alá az elmúlt 70 év függvényében.¹

LÁSZLÓ GYULA INDULÁSA – A KÖNYV SZÜLETÉSÉNEK KÖZEGE

László Gyula könyve születésének idején a II. bécsi döntés után visszacsatolt Észak-Erdély területén, a Szamos parti városban élt és dolgozott. A Ferenc József Tudományegyetem régészeti tanszékén tanított, és egyúttal munkatársa volt a Teleki Pál miniszterelnök által, 1940-ben létrehozott Erdélyi Tudományos Intézetnek. Kinevezését egykori főnökének, Zichy Istvánnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, és Kelemen Lajos kolozsvári történész-levéltárosnak köszönhette, amit Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter erősített meg.² A fiatal tudós Kolozsvárra települése tulajdonképpen repatriálásnak számított, hiszen az 1944-ben 34. életévét betöltő fiatalember székely szülőktől, a Dél-erdélyi Kőhalomban (ma Rupea) látta meg a napvilágot. A László családnak többször kellett menekültként elhagynia az országrészt, a trianoni döntés után pedig véglegesen Budapesten telepedtek le. Édesapja a Néprajzi Múzeum könyvtárában kapott állást, így a fiatal László Gyula közvetlen ismeretségbe került a korszak vezető néprajzkutatóival, köztük Györffy Istvánnal. A fiatal tudósra nagy hatással volt Szekfű Gyula szellemtörténeti irányzata és Teleki Pál magyarságtudományi érdeklődése, geopolitikája is. Kialakuló világnézetét jelzi, hogy főként Németh Lászlót, Illyés Gyulát és Szabó Dezsőt olvasott,³ eljárta a Bartha Miklós Társaság előadásaira,⁴ rokonszenvezett a Márciusi Fronttal és a népi írók mozgalmával.⁵ A népi mozgalom a történettudományban is éreztette hatását, ahol a népiségtörténeti iskola megteremtése főként Mályusz Elemér (1898–1989) és Hajnal István (1892–1956) nevéhez fűződött. A 30-as évek végén a Pázmány Péter Tudományegyetemen már hungarológiát is oktattak: 1939-ben nyitotta meg kapuit az Eckhardt Sándor nevével fémjelzett Magyarságtudományi Intézet.⁶ László Gyula a Magyar Képzőművészeti Főiskola elvégzése (1933), illetve a budapesti tudományegye-

tem bölcsészdoktori oklevélének megszerzése (1935) után a Magyar Nemzeti Múzeum segédjé lett, itt érte 1940 őszén a felkérés a kolozsvári egyetem régészeti tanészékének nyilvános rendes tanári állásának betöltésére. A képzőművészeti végzettséggel is rendelkező fiatal tudós nagy ambíciókkal utazott Erdélybe, ahol nézeteire az 1940-es évek elején csúcspontjára jutott magyar népi mozgalom mellett döntően hatott a kolozsvári tudományos közeg: Pósta Béla (1862–1919) régészeti iskolájának szellemisége, a néprajzos kollégákkal való szoros baráti viszony, és a magyar tudományos intézetek: az egyetem, de főként az Erdélyi Tudományos Intézet inspiráló légköre.

TUDOMÁNYOS ÉLET KOLOZSVÁRON A VISSZATÉRT ÉSZAK-ERDÉLY ALATTI IDŐSZAKBAN

Kolozsvár az erdélyi magyarság életében évszázadokon át központi szerepet töltött be és talán a hely szellemének is köszönhető, hogy a „kincses” város több kiváló személyiséget is adott a magyar hazának. Olyan írókat, költőket, tudósokat és művészeket, akik az egyetemes magyar kultúrát ápolva annak hírére nemcsak itthon, hanem a nagyvilágban is öregbítették. A Trianon utáni impériumváltással azonban a helyzet válságosra fordult. *„Alig volt a kisebbségi sorsban a magasabb nemzeti műveltség szempontjából az erdélyi művelődéspolitikának súlyosabb, kilátástalanabb kérdése, mint az erdélyi tudomány ügye (...) A magyar uralom megszűntével az új uralom rövidesen végzett a tudósképzés szerveivel, az erdélyi magyar oktatásügy felsőbb intézményeivel (...) Ennek következtében a kolozsvári magyar egyetemnek csaknem minden tanára és jórészt egész segéd-tanszemélyzete rövidesen a csonka-hazába vándorolt. Csak az erdélyi tudomány néhány régi, önzetlen, szerény munkása maradt itt az örökös zaklatás és bizonytalanság közepette addig, míg helyzete tűrhetetlenné nem vált, vagy míg két évtized után a csüggedező reménykedésből valóság nem lett.”*⁷ 1940. augusztus 30-án, a II. bécsi döntést követően Észak-Erdély visszacsatolása után a magyar közigazgatás helyreállításával egyidejűleg megindult a tudományos élet újjászervezése is. Az erdélyi tudománypolitika három nagy intézményre, az Erdélyi Múzeum Egyesületre (EME), a Szegedről repatriált egyetemre és az újonnan létesített Erdélyi Tudományos Intézetre (ETI) számíthatott. A magyar kormány tudománypolitikájának elsődleges célja Erdély szellemi visszahódítása volt és ennek egyik fontos alapköve a történettudomány és a népvándorlás kori régészet lett. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem mellett ebben a feladatban óriási szerep hárult az Erdélyi Tudományos Intézetre,⁸ amely a világháború lezárásáig a *„tudományos életben eddig nem tapasztalt gazdag anyagi eszközökkel és hatalmas apparátussal”* működött.⁹ Az intézet legfőbb feladata az 1920 után *„erősen visszaesett erdélyi magyar társadalom-tudományi kutatások pótlása”,* illetve az újabb – főként magyar népiségtörténeti – munkák irányítása volt.¹⁰ A kormányzat a kutatásoktól a trianoni döntéssel megtépzott magyarság öntudatának erősödését is remélte.¹¹ Az ETI tudományos kutatáson túli célját a legérzékletesebben Mikecs László néprajzkutató, az intézet fiatal munkatársa fogalmazta meg. *„Ha megérti az ETI, hogy neve ugyanazt jelentheti a magyarság tudományában, mint Bartóké meg Kodályé a zenéjében, népi íróinké az irodalmában, szerepét és jelentőségét tökéletesen felfogta, s rajta áll, hogy Bartókkal, Kodállal*

s népi íróinkkal a vezérszerepet játssza abban a szellemi megújulásban, mely – jöjjön akármi is ránk a háború végén – a magyar nép megújódását is fogja eredményezni.”¹²

Az ETI régészeti szakosztályát megalakulásától, 1940 őszétől László Gyula vezette, amelynek célja „Erdély népvándorlás kori és főleg az első magyar századokból származó emlékeinek felkutatása és feldolgozása. (...) Ásatásainak anyagát nemcsak reálarcheológiai szempontból értékeli, hanem viselettörténeti szempontokat is figyelembe vesz, összehasonlító módszerrel elemzi a temetkezési szokásokat és a népi kismesterségek eszközeit is feldolgozza.”¹³ Egyetemi magántanárként László Gyula a lehangsúlyosabban szintén a honfoglalás korával foglalkozott, hiszen a két évtizedes román tudománypolitika miatt ebben volt a legnagyobb elmaradás. Az 1942–43. tanév első felében a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon „A honfoglaló magyarok régészeti emlékei”, az 1942–43. tanév második felében „A honfoglaló magyarok régészeti emlékei különös tekintettel Erdélyre” címmel, az 1943–44. tanév mindkét felében „A magyar őstörténelem régészete” címmel heti kétórás előadást tartott.¹⁴

Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen – az ország egyik legrégebbi alapítású egyetemén¹⁵ – 1899-ben indult be a régészképzés a kecskeméti születésű Pósta Béla vezetésével.¹⁶ Pósta Béla tevékenysége alatt a kolozsvári régészeti iskola a magyar régészettudomány hajtómotorjává vált, lendületével, újításaival ebben az időszakban a budapesti tanszéknek nemcsak méltó társa, de követendő példája is lett.¹⁷ Lendületes munkájának, az erdélyi magyar régészet kiteljesedésének az első világháború, majd a trianoni döntés vetett véget. A román tudománypolitika irányítása alá került erdélyi régészettudomány két évtizedig szinte kizárólag az őskori és ókori – főként a dák és római – emlékekre koncentrált.¹⁸ A magyar emléanyag és a vele rokon népvándorlás kori kultúrák felszínre hozatala és tanulmányozása csak Észak-Erdély visszacsatolása után vált ismét lehetővé. A repatriált Ferenc József Tudományegyetem régészeti tanszékének vezetőjévé az erdélyi származású Roska Márton (1880–1961) nevezték ki, aki egykori mestere, Pósta Béla szellemében folytatta a megkezdett munkát. Roska Márton László Gyulán kívül többek között Kovács István, Méri István, Ifj. Koós Károly, Entz Géza, Mozsolics Amália, Novák József, Pálffy Antal, Szabó György és a sepsiszentgyörgyi múzeum későbbi vezetője, Székely Zoltán tevékenységére számíthatott.¹⁹

László Gyula fellépésével a régészeti kutatások új lendületet kaptak. A fiatal tudós elsősorban olyan történeti-régészeti kérdésekre fókuszált, amelyek Erdély magyar múltjának hiteles megismeréséhez és az ún. román–magyar vitához is döntő szempontokkal járultak hozzá. Ilyen volt pl. az 1911-ben megtalált Kolozsvár-Zápolya utcai honfoglalás kori temető feltárásának folytatása 1941–42-ben, amelynek során egy honfoglaló magyar vitézi sír is napvilágra került.²⁰ A Kis Újság című lap szerint bár „egyszerű közkatona sírjáról van szó, de László Gyula meggyőződéssel hangsúlyozza, hogy az ilyen leletekből jobban meg lehet ismerni a honfoglaló magyar nép életét, mint a nemzetséggfők, vagy törzsek élén állt vezérek gazdag sírjai nyomán. Ez a felfogás már a tudományos életben is megerősödött népi irányzat kifejezése: új tudós nemzedékünk már nem annyira a politikai keretek történetével foglalkozik, hanem inkább népünk múltbeli sorsát kutatja. László Gyula munkásságában a régészeti kérdések történelmi néprajzzá szélesülnek s a honfoglalás kori sír muzeális anyagából a honfoglaló magyarok mindennapi élete színesedik elő.”²¹ A fiatal tudós ennek a leletnek köszönhetette, hogy a korabeli médiában is ismertté vált, mert a kormányzat a vitézi sír anya-

gának múzeumbeli elhelyezésekor, 1942. szeptember 20-án, vasárnap hatalmas ünnepséget rendezett. A korabeli filmhíradó beszámolója szerint a kiásott maradványokat katonai díszkísérettel vitték át az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, ahol üvegfedél alatt mindenki megtekinthette. A felravatalozás Kömöcsi Pál hóstáti gazda udvarán (Zápolya utca 76.) történt meg, és itt adta át László Gyula a földkoporsót vitéz Horvát Győző tábornoknak. A lelet jelentőségére a korabeli filmhíradó narrátora is rámutatott: a vitézi sír „ékesen bizonyítja, hogy Kolozsvár területén a honfoglalás után állandó jellegű településben éltek őseink, és hogy Erdély ezer évvel ezelőtt is szervesen Magyarországhoz tartozott.”²² László Gyula több, ekkor született cikkében is hangsúlyozta, hogy a Dél-Oroszországból a Kárpát-medencébe települt magyarság egy magasrendű, több évezredes hagyományt magába olvasztó keleti műveltségkör utolsó és igen fejlett képviselője volt. Az európai keresztény kultúrkörbe anélkül illeszkedett be, hogy ősi művészetét elvesztette volna, sőt, azokat beépítette alkotásaiba.²³ László Gyula kolozsvári évei alatt²⁴ megkezdte a Kalevala utcai XX–XXI. századi temető részlet feltárását is,²⁵ és a főtéren végzett mintaátás során Méri Istvánnal együtt megtalálta a már talán Kolozsvárnak nevezett település XII. századi, templom körüli temetkezőhelyét.²⁶ A XX. századi magyar régészet legismertebb és legnagyobb hatású kutatója ebben az időszakban írta legfontosabb munkáit a kolozsvári Szent György-szobor lószerszámáról (1942), a honfoglaló magyarok művészetéről Erdélyben (1943), a honfoglalók nyergéről és lovas temetkezéseiről (1943), és a népkönyvnek szánt kötetét a honfoglaló magyar nép életéről (1944).

László Gyula érdeme, hogy a régészetet a népi mozgalom célkitűzéseivel összhangba hozva, főként az író Veres Péter és a korszak legnevesebb néprajzkutatója, Györffy István hatására a „szegény ember régészeként” szakítva a korábbi gyakorlattal, nemcsak a fejedelmi sírok leletanyagát, hanem a népvándorlás kori lovas népek és a magyarság tárgyi hagyatékát összességében kívánta vizsgálni. Erdélyi évei alatt dolgozta ki a régészeti néprajz alapelveit is. Lényege Móra Ferenc elvein alapult, aki szerint „a régészet: megkövesedett néprajz és a néprajz: élő régészet.”²⁷ Amint arra Fetiich Nándor, László Gyula pályatársa rámutatott, a fiatal tudós azt a „speciális feladatot” tűzte ki maga elé, hogy „a régiségek eredeti rendeltetését, alakját, használatát stb. néprajzi párhuzamok beható vizsgálatával világítsa meg, és ezen túlmenően az ősmagyarság és a rokon népek régészeti emlékeit a maguk egészében mintegy etnográfiai anyagnak tekintve, az egykori élet képét idézze vissza”.²⁸ Munkássága elismeréseképp László Gyula 1944-ben katedrát kapott a kolozsvári egyetemen, amelyet kifejezetten a honfoglalás korának kutatására szerveztek meg.²⁹ Az 1945 után bekövetkezett ismételt román impériumváltás, illetve a baloldali politikai fordulatok azonban kedvezőtlenül befolyásolták a nemzeti, keresztény alapokon álló fiatal tudós karrierjét. Bár kapcsolatai miatt az Erdélyi Tudományos Intézet többszöri átszervezése során is helyén maradhatott, és még néhány évig tovább vezethette a tanszéket, 1949-ben azonban a román hatalom nyomására kénytelen volt megválni a katedrától. Visszatért Budapestre, ahol a kommunista vezetés megakadályozta, hogy a neki ígért egyetemi katedrát, illetve az Országos Magyar Történelmi Múzeum főigazgatói posztját elfoglalhassa.³⁰ Beosztott régészeti előadóként a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjához (MMOK) került, és csak évekkel később helyezkedhetett el a Magyar Nemzeti Múzeumnál, illetve óraadóként a budapesti egyetemen.³¹

A HONFOGLALÓ MAGYAR NÉP ÉLETE A SZÁRSZÓI KONFERENCIÁN

László Gyula könyve témájának vázát 1943. augusztus 23-29. között Balatonszárszón, a református diákok Soli Deo Gloria (SDG) szövetségének telepén, a népi írók és fiatalok 6 napos eszmecseréjén tárta először az érdeklődő nagyközönség elé. Az előadás törzsanyagát a Magyar Élet című folyóirat júniusi és júliusi száma *„Régészeti néprajz és magyar őstörténelem”* címmel már közölte.³² A konferencia szervezője Püski Sándor (1911–2009), a népi írók legfőbb megjelenési fórumának számító Magyar Élet Kiadó tulajdonosa volt. A konferencián a mintegy 600 munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatal arra kereste a választ, hogy a számukra kétségtelen német vereség után kiknek és hogyan kell felépíteniük az akkoritól merőben különböző, új államberendezkedést és társadalmat.³³ Németh László ekkor fejtette ki a politikai mozgalmaktól (fasizmus, kommunizmus) független „harmadik út” szükségességét. Máig ható nézete szerint a magyarságnak gazdasági és műveltségi tekintetben a saját útját kell járnia, amihez a szomszéd népek támogatását is meg kell nyernie.³⁴ A konferencián világnézetek csaptak össze, írók, tudósok kutatásaik és egész életükre szóló vállalkozásuk összegzését tarták a résztvevők elé. Kodolányi János bevezető előadásában vészharangot kongatott. *„Minket, magyarokat az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat (...). Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép (...), nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny irányítójára is...”*³⁵ A felszólalók között a későbbieket tekintve irányítúként mutatkozott Nagy István, Veres Péter, Darvas József, Féja Géza, Gombos Gyula, Juhász Géza, Somogyi Imre, Szabédi László, Szabó Pál, Kardos László, és Dobi István előadása.³⁶ A tudomány területéről Kovács László a néprajz szerepéről és jelentőségéről, Dömötör Sándor a magyar hagyományok életéről, Balla Péter a magyar népzeneről, Kiss István az állam életéről, Muharay Elemér a közösségi kultúráról, Karácsony Sándor pedig a magyar nevelésről beszélt.³⁷

László Gyula Püski Sándor felkérésére augusztus 26-án, csütörtök délután tartotta meg előadását a honfoglaló magyar nép életéről. A konferencia házigazdája visszaemlékezésében az eseményről így ír. *„László Gyuláról az első bennem élő kép: az 1943-as szárszói táborozás negyedik napján, augusztus 26-án ott áll egy iskolai tábla előtt, néha rajzol rá valamit, mondja a magáét a honfoglalásról a régészet tükrében, s a nagy részben 16-40 éves közönség figyelmes nyugvással hallgatja (...). Különleges csoda volt, hogy a magyarság őstörténetéről beszélve László Gyula legalább arra a pár órára le tudta csillapítani a baljós jövő nyugtalanságát”*.³⁸ A megnyilvánult nagy érdeklődést Kovács Imre író, politikus mondatai – aki egyébként a tanácskozást a „bátrak találkozójának” nevezte – fejezték ki talán a leghívebben: *„Soha nem gondoltam volna, hogy a sírok elhelyezéséből és tartalmából olyan szépen rekonstruálható a honfoglaló magyarság politikai és társadalmi berendezkedése, mindennapos élete, anyagi és szellemi kultúrája. László Gyula előadását nagy élvezettel hallgattuk: azt hiszem, lélekben akkor egyek voltunk”*.³⁹ A konferencia egyik hallgatója, a fiatal Sebestyén László (1921–1996) hasonlóan nyilatkozott László Gyula előadásáról: *„László Gyula saját kutatómunkáján alapuló régészeti előadása igazi meglepetést keltett.”*⁴⁰

Maga László Gyula a 43-as szárszói találkozás 50. évfordulóján így vallott előadásáról: *„Miről beszéltem? Nagyjából arról, amit később „A honfoglaló magyar nép élete” című könyvemben megírtam. (...) Vajon miért fogadták ezt olyan megható meleg-*

séggel, miért tapadtak erre rá akkor az egyébként a politikai küzdelem útvesztőibe belevesző barátaink? A kisebbség-érzésük alól jelentett szinte boldog felszabadulást előadásom, amelynek háttérében ott élt Zrínyi Miklós tanítása: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Ebben láttam előadásom és életem értelmét.”⁴¹

Az előadás valódi jelentősége kettős: amellet, hogy az eddigi gyakorlattal ellentétben a témát szintetizáló jelleggel dolgozta fel és nyilvánosságot kapott, László Gyula ráirányíthatta a figyelmet a nemzeti szempontból fontos tudományok mostoha körülményeire is. „A helyzet ma és régebben is az Magyarországon, hogy míg a magyarsággal össze nem függő, vagy a magyarságot csak távolról érintő kultúrák tanulmányozására tízével nevelik a kitűnő régész szakembereket, s így az őskori vagy római kori kultúrák mellékkérdéseire is jól felkészült kutatók jutnak, addig a népvándorlás, a honfoglalás és magyar középkor emlékeinek feldolgozására nincs utánpótlás nevelés. Csak néhány őszinte hivatásértettől és magyar felelősségtudattól áthatott kutató vállalta ez utóbbi munkát s ezeknek egymagukban kell elvégezni mindent. A tízezer számra felszínre került népvándorlás kori és honfoglalás kori emlékek jó része éppen ezért még feldolgozatlan, s a középkori magyar élet emlékeit meg nagyrészt még a föld takarja. E fájdalmas és szegényteljes állapot óriási terhet ró a feladatukat vállaló magyar kutatókra, s így munkájuk – mindent maguknak kellvén végezni – csak lassan halad, bár világosan látják azokat a gyönyörű lehetőségeket, amelyeket a magyarságnak és a rokonnépeknek régészeti emlékei magukban rejteneek.”⁴²

A KÖTET ISMERTETÉSE

A szárszói konferencián elhangzott anyag kibővített változata egy évvel a találkozó után, az 1944. évi könyvnapra jelent meg a Püski Sándor által vezetett Magyar Élet Kiadónál. A könyv megírására a korszak két jelentős írója, Veres Péter és Sinka István biztatta László Gyulát, még a szárszói találkozón.⁴³ László Gyula saját bevallása szerint 1944. január 15-én kezdte el írni a könyvet, és két hónap alatt, március 14-re befejezte, amit „hosszú előkészületek” és „jegyzetelés” előztek meg.⁴⁴ Az 512 oldalas kötet 45 táblát, 56 rajzot, térképeket és gazdag jegyzetanyagot tartalmaz. A kiadványt széles rétegeknek, vagyis népkönyvnek szánták és valóban az lett, hiszen az egyetlen olyan régészeti kézikönyv, amely öt kiadást ért meg. A második – a nagy népszerűség miatt – még ugyanabban az évben napvilágot látott. A kötet Püski Sándor közreműködésével New York-ban is megjelent.⁴⁵

László Gyula az addig kialakult nézeteit, kutatási eredményeit írta meg könyvében. A szintézis alapmű lett, amelyben többnyire minden későbbi nézetének a csírája már megtalálható és bár pályája során, finomított rajtuk, élete végéig kitarított mellettük. A kiadványban „egy régész fogalmazza könyvvé ásatási tapasztalatait, egybevetve azokat az írott forrásokra hivatkozó történettudomány érveivel.”⁴⁶ A könyvben az új eszme, a népiségtörténeti nézet az uralkodó, amely szerint „egy régésznek nemcsak fejedelmi sírokra és díszes aranyleletekre kell pályáznia, hanem a földre temetett múlt minden nyomát értelmeznie kell.”⁴⁷ A hatalmas anyag áttekintése során László Gyula több fontos kérdést csak érintőlegesen volt kénytelen tárgyalni, amire a bevezetőben is kitért. „Aki ezt a munkát elolvassa, látni fogja, hogy a kutatás még nincsen befejezve, szinte azt mondhatnók, hogy sokkal több az, amit nem tudunk, mint amit sej-

tünk, vagy éppenséggel biztosan állíthatunk.”⁴⁸ A „számadást” mégis megkísérelte, amivel viszont az volt a célja, hogy az egykori élet sokrétűségét megvilágítsa. Emellett azt is meg akarta mutatni, miképpen dolgozik a régész, hogyan ér el a tudományos kutatásban olyan eredményeket, amelyekre rámondhatja, hogy „*megtalálta az egykori élet egy darabját*”.⁴⁹ A könyv négy fejezetre oszlik. A kötet elején László Gyula a komplex kutatási irány alapján ismertette a különböző szakterületek (történettudomány, nyelvészet, néprajz, régészet, embertan, állattan, földrajz stb.) felhasználhatóságának lehetőségeit, rátérve a Kárpát-medence földrajzi környezetére és a magyar honfoglalás előtt a Közép-Duna medencében élt egykori népek (avarok, szlávok), köztük hangsúlyosan az avar kori népesség kultúrájának bemutatására is. Az avar (a könyvben „*hun*” pontosítással szerepel) és a magyar nép közötti viszonyt „*Az avarság fennmaradásáról és a székelység kérdéséről*” című fejezetben tárgyalta, amely a későbbiekben a „*kettős honfoglalásként*” ismertté vált felfogásának az alapja lett.⁵⁰

A könyv gerincét a honfoglaló magyar nép életének teljességre törekvő bemutatása adta. László Gyula sorra vette nemcsak a temetkezések jellegzetességeit, hanem mindennapi életüket, viseletüket, anyagi és szellemi javikat, hiedelmeiket, hitvilágukat is bemutatta, a régészeti néprajz módszerét alkalmazva. Szemléletmódja és módszere akkoriban teljesen újnak számított, hiszen leszámítva a kolozsvári régészeti iskola Pósta Béla korszakát, Móra Ferenc és a kecskeméti archeológus, Szabó Kálmán munkásságát, a magyar régészek többsége német mintára, szinte kizárólag tárgytipológiával foglalkozott.⁵¹ Pedig László Gyula módszere, a régészeti leletek életre keltése a néprajzi ismeretek segítségével, már korábban is sikeresnek bizonyult. Pósta Béla, a kolozsvári régészeti iskola megteremtője a néprajzi párhuzamok és keleti, oroszöldi leletek alapján fejtette meg a gazdagabb honfoglaló magyar sírok díszes lemezei, a tarsolylemezek rendeltetését.⁵² László Gyula módszerének eredményességéről a tiszafüredi nyergesmester, Kuli Mihály segítségével rekonstruált honfoglalás kori nyereg is tanúskodott.⁵³ A temetkezési szokások elemzése során felhasznált „*szellemi néprajz*” szintén új távlatokat nyitott a korabeli hitvilág megismerésében (pl. a jobb és baloldal felcserélése, törött tárgyak a sírokban, stb.). László Gyula példák sokaságán keresztül meggyőzően érvelt arról is, hogy a néprajz jelenségei a XVIII. századnál jóval korábbi időkbe vezethetnek vissza.⁵⁴ Könyvében többször hangsúlyozta, hogy a népvándorlás és a magyar honfoglalás alapvető kérdései nem érthetők meg a keleti világ ismerete nélkül; a kutatásokba a keleti régészeti emlékek bekapcsolását ugyancsak elengedhetetlennek tartotta. A régészeti tárgyakat díszítő motívumokat sem üres térkitöltő elemeknek látta, hanem jelképeknek tartotta őket, amelyek ősi mondai és hitvilági tartalmat hordozhatnak. A keleti hitvilág ismeretének tükrében László Gyula azt is kimutatta, hogy a magyarok vallása a honfoglalás korában már jóval magasabb rendű volt, mint a szibériai sámánizmus, és, hogy a honfoglaló magyarok a hunokhoz, avarokhoz és türkökhöz hasonlóan az egyistenhiten alapuló tengrizmus követői lehettek. A legnagyobb újdonságnak azonban a II. fejezetben kifejtett nagycsalád-elmélete számított, amelyet a temetők „*tanúvallomása*” alapján alkotott meg. Nézete szerint a honfoglaló magyarok társadalmi alapegysége a nagycsalád volt, amit temetőterképvizsgálattal, és az általa kidolgozott temetőelemzési módszerrel, illetve néprajzi párhuzamokkal kísérelt meg bizonyítani. Példákkal igazolta a régészeti feltárások pontosságának fontosságát is, a sírban talált tárgyak helyzetének rögzítésére, jobb

híján, egy előre nyomtatott sírrajzot talált ki, amit az 1970-es évek közepéig használt is a szakma.⁵⁵

László Gyula Németh László „*harmadikutas*” felfogásával rokonszenvezve könyvében több helyen megfogalmazta politikai nézeteit is. Az első az idegen hódítók „*tudományos szálláscsinálói ellen irányult*”,⁵⁶ a második⁵⁷ lényege tömören úgy összegezhető, hogy „*a magyar föld azé, aki megmunkálja.*”⁵⁸ A harmadik megjegyzéssel („*a babona ellen nem vallással, hanem természettudományos felvilágosítással kell küzdeni*”)⁵⁹ a tudományos és a politikai életben megnyilvánuló korlátozottságra célozhatott.

A könyv a népiségtörténeti kutatásokat vezető Szabó Istvánnak „*A magyarság életrajza*” című, az 1940-es évek első felének egyik legjelentősebbnek tartott művéhez kapcsolódott: a sorozat-tervezet első köteteként látott napvilágot.⁶⁰ A kiadvány születésére az új tudományos kutatási eredmények mellett nemcsak a kolozsvári szellemi élet, a kormányzat új tudománypolitikája, a népiségtörténeti iskola szemléletmódja hatott pozitívan, hanem a szerző vizuális-művészi látásmódja, képzőművészeti végzettsége is. Újdonság volt a rajzos rekonstrukciók felhasználása a kutatás során, amelyek eredményesen szemléltették a korszak jellemző viseletét és használati eszközeit. Olvasmányos stílusa miatt László Gyula ezzel a művével keltette a legnagyobb érdeklődést. Írásáért 1944 nyarán a „*magyar értelmiségi emberek filléreiből*” megalakult Magyar Irodalompartoló Társaság 10 ezer pengővel jutalmazta a fiatal tudóst. A társaság megfogalmazása szerint a nagydíjjal olyan könyvet kívántak kitüntetni, amely „*alkalmas széles rétegek nemzeti tudatának építésére és gyarapítására*”.⁶¹

A KÖNYV FOGADTATÁSA, ELSŐ VÉLEMÉNYEK ÚJSÁGOKBAN

László Gyula kötetére, közvetlenül megjelenése után, a különböző újságokban könyvismertetések hívták fel a figyelmet. A Magyar Élet című lapban Féja Géza író arra mutatott rá, hogy László Gyula könyve „*egy nagyvonalú magyar integrálódásnak mérföldköve. Nemcsak tudományos és irodalmi esemény, hanem esemény a magyar közösség belső fejlődésének útján is*”.⁶² Féja kiemelte, hogy a fiatal tudós a „*hungarológiai gondolat*” szintézisét teremtette meg, amely „*a pozitívizmus aprómunkájában elmerülő elmék*”, és „*a teremtő géniuszok*” ellen „*szellemi praetorianusokat nevelők*” között akkoriban merőben szokatlannak számított.⁶³ A pozitivistá adatyűjtő munka fontosságát Féja Géza sem tagadta, de szerinte annak csak akkor van értelme, ha időről-időre szintézis is születik. Féja azt is megjegyezte, hogy László Gyula megtörte azt a „*balhiedelmet*” is, hogy a tudományos műnek „*száraznak, érthetetlennek és élvezhetetlennek*” kell lennie, helyette „*tiszta magyar stílust*” és „*magyar észjárást*” érvényesített művében. Ezáltal „*közösségi ügye*”, „*közösségi élménye*” tette „*egyik leglényegesebb tudományunk*” eredményeit. Féja Géza arra is rámutatott, hogy László Gyula könyvével a magyar irodalom népi vonalához csatlakozott, amellyel „*a népi vonal népi-hungarológiai vonallá szélesedett, élénk bizonyosságául annak, hogy a népi vonal ma a legnemzetibb csoportosulás Magyarországon; a népi vonal vállalni és teljesíteni tudja azokat a feladatokat, melyeket a nemzeti jelszavakat hangoztató, de a ma-*

gyar nemzetiség lényegétől meglehetősen messzire gurult irányzatok képtelenek voltak teljesíteni.”⁶⁴

Mikecs László, a korszak egyik kiváló néprajzkutatója szerint „a legfeltűnőbb ebben a nagyjelentőségű tetteben az, hogy László, mint minden igazi szellemi ember még egy olyan speciális szakismeretet követelő tanulmányágot, mint a régészet, sem tekint öncélúnak, csak eszköznek egy régészetnél fontosabb dologhoz, a magyarság élete értelmének meglátásához.”⁶⁵

Az Egyedül vagyunk című folyóirat anonim⁶⁶ könyvismertetése pedig azt emelte ki, hogy „a mitikus elem az, ami ezeknél az új fiatal kutatóknál legjobban megbecsülendő. Minden olyan korszak, amikor a tudomány a nemzet őstörténetében mítoszokat keres és mítoszokat talál, a nemzeti öntudat emelkedésének, a nemzetbe vetett hit újjáébredésének a kezdete. A millennium óta nem foglalkozott az irodalom és a történelem annyit a honfoglalás előtti és az Árpád-kori magyarsággal, mint most. És ez a mostani kutatás a mitikus és mágikus elemek közé való tévedezés közben is sokkal közelebb hozza hozzánk őseinket, mint a millennium görögtüzes ábrázolásai. Életet és népet ismertünk meg, pompásan szervezett, zárt, dolgos közösséget. Népet, amely sosem volt olyan féktelen, magányos, kóbor, nomád, individualista, mint azt a liberális kor történelemszemlélete elképzelte. Ismerte a földművelést, a mesterségeket, a művészetet, a munkát, a közösség iránti felelősséget, közelebb állt mindahhoz, amit ma parasztközösségnek, szervezett, népi közösségnek hívunk, mint ahhoz a sok cifra, színpadias délibábos lovas alakhoz, akik a múlt századi freskókra, de még Beöthy Zsolt irodalomtörténetébe is beszáguldanak, anélkül, hogy tudnánk, hol laktak, mit csináltak, miből éltek.”⁶⁷

László Gyula saját bevallása szerint Mészöly Gedeontól kapta az egyik „legszebb bírálatot”: a kötet a nyelvész-irodalomtörténész szerint „szintézise mindannak, amit tudunk.”⁶⁸ A könyvről két baloldali kötődésű író is nyilatkozott, mindkettő magánlevélben közölte gondolatait László Gyulával. Erdei Ferenc hosszú, máig kiadatlan levele a családi hagyatékban lappang,⁶⁹ Veres Péter levelét viszont közölték a László Gyula Emlékkönyvben.⁷⁰ Utóbbi szerint a kötet „nagy ügy, nagy könyv.” „Annyira nagy az anyag, hogy az ember csak olvassa, mint egy jó regényt, és elveszti a bíráló, tájékozódó, összevető képességét.”⁷¹ Alább viszont beszámolt a könyv olvasásakor jelentkező „megérzéseiről”, „hiányérzetéről” is. Bíráta felér a szakember bírálatával, hiszen olyan lényeges észrevételeket tett, amelyek később a könyv kapcsán kialakult szakmai viták kiindulópontjai lettek. Pl. észrevette a László Gyula által nagycsaládnak tartott közösségek folyamatosságával, vándorlásával, terjedésével összefüggő nehézségeket és ezzel kapcsolatban kérdéseket is megfogalmazott: „Miért csak 4-5, esetleg 20-30 sír van egy bokorban? Elment onnan a család? Kipusztult?”; „Hol a folytonosság? Minden nagycsaládnak külön temetője volt?”⁷² Veres Péter azt is kiemelte, hogy a témáról célravezetőbb lett volna a „merev statikus ábrázolás” helyett „dialektikus-szintetikus ábrázolást” adni.⁷³ László Gyula későbbi bírálói szerint éppen ez a statikus ábrázolás „nehéztette annak lehetőségét, hogy a 10-11. századi emléksanyagban meglássa az eltérő csoportokat és az időrendi változásokat”.⁷⁴ Lényeges megjegyzése Veres Péternek az is, hogy László Gyula a szokásokkal, hiedelemvilággal kapcsolatos leírásai „túlbizonyítottak,” ami „nem volna baj, ha ezek a bizonyítékok csak ide volnának érvényesek és sehova máshova. Csakhogy én úgy érzem, a primitív népek életében az azonos életformából és azonos képzetekből rengeteg azonos vélemény, hiedelem és szokás keletkezett – egymástól teljesen függetlenül is – de viszont az azonos

életformában és kultúrfokon rengeteg másféleség, vélemény, szokás, babona stb. is keletkezhetett.”⁷⁵ Veres Péter szerint a korabeli néprajz egyik legfőbb hibája, hogy az „esetlegességből, mint igazi racionalistához illik, mindenáron általános érvényű igazságokat akar leszúrni. Az esetleges és általános között rendet teremteni a legnagyobb feladat, s ma az óriási anyag összehordása után ez a legelső (...)”⁷⁶ Levelét előremutató gondolatokkal zárta: „A következő lépés az lehetne, hogy a teljesebb feltárás mellett megkeresni és megmutatni a rokonainkkal való egyezéseket és a tőlük való különbözőségeket, aztán megmutatni az egész ugor és török népi világ egyezéseit és különbözőségeit az indogermán és egyéb népi világoktól. Óriási feladat és sok jó munkás kellene hozzá, holott nagyon kevesen vagytok. De talán a háború után, ha egy igazi magyar kormány lesz, az majd megérti, miről van itt szó.”⁷⁷

SZAKMAI BÍRÁLATOK

Veres Péter reményei nem váltak valóra, a II. világháború után nemzetellenes diktatúra rendezkedett be Magyarországon. A politika oltárán a tudományt is feláldozták: az intézmények átszervezése során a nem marxista tudósokat eltávolították az akadémiáról, a vezető állásokból, az egyetemről és a múzeumokból.⁷⁸ A politikai tisztogatásoknak Fettich Nándor is áldozatul esett, akit 49 évesen előnyugdíjaztak és az akadémiai tagságát is felfüggesztették.⁷⁹ László Gyula ellen a fő támadási alapot a magyar népi mozgalomban való részvétele és „A honfoglaló magyar nép élete” című könyvének „polgári történelemszemlélete”, illetve a „szellemtörténeti eszmével való kapcsolata” jelentette.⁸⁰ A Bartha Antal és Erdélyi István tollából született írás aktualitását a népi írók politikai elítélése adta,⁸¹ célja pedig a megbélyegzés volt. A cikk írói többek között kifogásolták, hogy a kötetben „nyílt formában található megállapítás az állandóan évszázadonként változó keleti ellenségről”, „a nyugati életformához való csatlakozással betöltött történelmi küldetésről”, és arról, hogy „kelettel csakis nyugatnak vetett háttal lehet eredményesen felvenni a harcot”.⁸² Kifogásolták azt is, hogy a „mű megállapításai a szlávokról történetileg nem hitelesek”, majd úgy vélték, hogy a „nacionalizmus vetülete az a nézet, amely szerint a szlávok minden társadalmi-politikai vívmányát más népek szlávokra gyakorolt hatásának tulajdonítja”, és, hogy „az a tisztelet, amely megnyilvánult a magyar nép iránt, nem terjedt ki a szláv népre.”⁸³ A cikkben azt is felrötták László Gyulának, hogy részt vett a szárszói találkozón, sőt, a konferencia előadásának anyagát a „jobb oldali erők vezetése alatt álló”, „erősen nacionalista”, „faji gondolatot ápoló”, „harmadikutas védvár” „tömörülés”: a Magyar Élet folyóirat, illetve a hasonló nevű könyvkiadó „propagálta”.⁸⁴

A cikkre László Gyula nem reagált, a halála után kiadott Emlékkönyvből viszont megtudhatjuk, hogy egyetlen pozitív vetületének azt tartotta, hogy a bírálók legalább elolvasták a könyvét.⁸⁵ Annál érzékenyebben érintette pályatársa, Fettich Nándor néhány évvel korábbi, 1947-es⁸⁶ „megsemmisítő”⁸⁷ bírálata. Szakmai körből elsőként érkezett bírálat Fettich Nándor személyében, aki a népvándorlás és a honfoglalás korának egyik legnagyobb tekintélyének számított, a recenzióban foglaltak ezért a szakma hozzáállását is befolyásolhatták. Amint arra később többen is rámutattak, Fettich Nándor bírálatát többnyire a személyes sértődöttség vezethette,⁸⁸ okát pedig az általa feltárt kenézlői honfoglalás kori temető térképének hibás tájo-

lása szolgáltatta, amelyre László Gyula tapintatosan bár, de könyvében rámutatott.⁸⁹ Fettich Nándor negatív hangneme azért is volt feltűnő, mert előzőleg már írt László Gyula könyveiről recenziókat, és azokhoz többnyire tárgyilagos megjegyzéseket fűzött,⁹⁰ a régészeti néprajz módszeréről pedig pozitívan nyilatkozott.⁹¹ 1947-es recenziójában viszont már elvetette a régészeti néprajz módszerét is, és teljesen „elhibázottnak” tartotta a „tudományos módszerbeli újításokat és újszerű eredményeket népkönyvön át szakmunkává érlelni.”⁹² A nagycsaládi temetőkkal kapcsolatban pedig azt állította, hogy László Gyula előre kialakított elméletéhez igazította át az elemzett temetők térképét, azzal a céllal, hogy „a valóságban nem létező nagycsaládi rendszert igazolja”.⁹³

A bírálatra László Gyula természetesen válaszolt.⁹⁴ Az 1950-ben megjelent cikk az akkori politikai elvárásoknak megfelelően önbírálattal kezdődött, majd a történeti materializmus szűrőjén kellett átértékelnie addigi munkásságát. A kikényszerített önbírálat erőltetett mondatai mellett érdemben válaszolt Fettich Nándor recenziójára is, akit az új politikai rezsim kiszolgálói az ún. Esterházy-kincsek kapcsán keltett politikai kampányt felhasználva az előző évben (1949) már véglegesen nyugdíjaztak.⁹⁵ László Gyula cikkében visszautasította a temetőtérképek korrekciójára vonatkozó hamisítás vádját,⁹⁶ és továbbra is fenntartotta a nagycsaládi temetők meglétét, illetve munkamódszerének megbízhatóságát. Cikkét azzal zárta, hogy „az az alapgagatartás, hogy a temető képében az élet vetületét láttam, a mellékletekben pedig társadalmi rangjelzőt, helyes volt... munkámat minden hibája ellenére a magyar régészet új utakat kereső s a maga idejében feltétlenül haladó jelenségének tekintem.”⁹⁷

László Gyula munkamódszere az 1950-es évek elején tartott tudományos tanácskozáson is előtérbe került, ahol a magyar őstörténet régészeti megközelítését vizsgálták. A vitaülésen László Gyula ismételten fenntartotta álláspontját: „a feladat (...) gondosságra, és a legnagyobb tudományos fegyelemre kötelez. Ez a fegyelem azonban nem jelentheti azt, hogy munkánkat csak kínos pontosságú és részletes adatközlésre korlátozzuk, hanem bátorságra, merészségre indít, hogy a részletmunkákat egybefogjuk.”⁹⁸ A tanácskozást Banner János ősrégész vezette, aki elnöki zárszavában elhatárolódott László Gyula munkamódszerétől. „Ez az a pont, ahol László Gyulával a magyar ősrégészek nem értenek egyet. Nem azzal, ami az adatközlésekre korlátozást illeti, hanem a továbbiakkal. Nem azt akarom mondani, hogy az ő álláspontjának nincs létjogosultsága, mert valóban gondolatokat ébreszt, és talán elérkezik annak az ideje is, hogy temetők egész sorával igazolni tudja állításait. Addig azonban – azt hiszem –, hogy egy kicsit merészség ténynek vett feltételezésekből kiindulni (...) Ezért nem tudjuk követni László Gyula módszerét, amelyben – mint ahogy maga is mondja – rendkívül sok a hipotézis, amit természetesen csak munkahipotézisként lehet elfogadni. Nagyon sajnálom, hogy László Gyula kihagyta előadásának azt a részét, amely arról szólt volna, hogy meddig mehetünk el egy kultúra értékelésével, a néppel való azonosítás szempontjából. Én itt továbbmennék, s úgy vetném fel a kérdést, hogy meddig mehetünk el hipotéziseinkkel, hogy azok még hihető formában álljanak a szakember előtt.”⁹⁹ Banner kritikája nem rengette meg László Gyula szemléletmódját, sőt, egyetemi munkásságából nőtt ki aztán az ún. László iskola,¹⁰⁰ amelynek intenzív és emberközpontú kutatásai alapvetően járultak hozzá a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának komplexebb megismeréséhez.

Kétségtelen, hogy a népvándorlás és a honfoglalás kori magyar régészet ma is azokon az alapokon áll, amelyeket László Gyula „*A honfoglaló magyar nép élete*” című könyvében megteremtett. Mesterházy Károly szerint „*valójában bármihez kezdünk, jó előtte e könyvet átlapozni, ne hogy elfeledkezzünk a kezdetekről, még ha azok csak feltevés, egy-két soros ötlet formájában találhatók is meg benne.*”¹⁰¹ Fodor István pedig arra mutatott rá, hogy László Gyula „*... valóban járatlan úton indult el, olyanon, amelyen mi még 57 év múltán is csak vaksin botorkálunk. Mint láttuk, eredménye is részben máig ható, módszere azonban ma is fenntartás nélkül követhető.*”¹⁰² Ezért szerinte a honfoglaló magyarok múltjának „*ezernyi rejtélyét ma is úgy kell kutatnunk, ahogyan azt László Gyula megkísérelte több mint fél évszázada. Az eredményt tekintve viszont nem mellőzhetjük az eltelt évtizedek vizsgálati eredményeit.*”¹⁰³ Az új eredmények mára már valóban módosították László Gyula legtöbbet vitatott nézetét, a honfoglalók társadalmának nagycsaládi modelljét. A X. századi vérségi alapú nagycsaládi temetők kérdéskörét a legrészletesebben Dienes István,¹⁰⁴ Bóna István,¹⁰⁵ Mesterházy Károly,¹⁰⁶ Révész László,¹⁰⁷ Fodor István¹⁰⁸ és legutóbb Kovács László¹⁰⁹ tekintette át. Napjainkban a honfoglaló magyar temetők archeogenetikai vizsgálatainak eredményei hívták fel újra a témára a figyelmet.¹¹⁰ Ezekből a kutatásokból az is körvonalazódott, hogy a honfoglalók társadalmi jóval rétegzettebb volt, mint amit László Gyula könyve írásakor sejtethetett. Az már viszont Szőke Béla régész érdeme, hogy a magyar köznépi, addig szlávként meghatározott, soros temetőket felismerte, amelylyel tovább színesedett a társadalmi paletta.¹¹¹ Napjainkban úgy vélik, hogy a X. században már leginkább a „*páros kiscsaládok*” voltak túlsúlyban,¹¹² de egyes kutatók szerint a nagycsaládok megléte sem zárható ki, amelyek azonban nem a legszegényebb rétegnél, hanem a középrétegnél figyelhetők meg.¹¹³

A nagycsaládi modell mellett László Gyula avar kori népesség továbbélése-székelykérdése, és az ezekre épített kettős honfoglalás hipotézise¹¹⁴ is nagy figyelmet kapott, amelyet szakmai körökben rendszerint negatív bírálattal illettek. Olyan nézet is megfogalmazódott, hogy ezzel „*a magyar tudományosság benevezett a ki volt itt hamarabb című, valójában megmosolyogtató játékba*”.¹¹⁵ A legújabb régészeti,¹¹⁶ történeti¹¹⁷ embertani¹¹⁸ és archeogenetikai¹¹⁹ kutatások azonban rámutattak, hogy az avar kori népesség megélte a magyar honfoglalást, és, hogy a székelykérdés kulcsa az avar kori népesség továbbélése lehet.¹²⁰ A kutatás ma már hajlik arra, hogy a székelyek nem nyelvcsere útján jutottak a magyar nyelvhez, hanem mindig is magyarul beszéltek,¹²¹ és azonosak lehetnek a Kárpát-medence avar kori, hun identitású lakosságával.¹²²

Egyes kutatók kétségbe vonták a komplex módszer, illetve a régészeti néprajz eredményességét is.¹²³ Valójában azonban a multidiszciplináris megközelítés nélkül meddő marad minden őstörténeti vizsgálat. Ha leragadunk a tárgyak tipologizálásánál és az emberi használat, a társadalmi, illetve szellemi teljesítmény következtetéseit, a párhuzamok keresését mellőzzük, a kutatást csak sírfeltárási tevékenységre korlátozzuk. Többen megfogalmazták már, hogy a hipotézisek megalkotása és ütköztetése viheti csak előre a tudományt, amelyek fölött az igazságot úgyis kimondja az idő.

A cikkben végigkövettük László Gyula könyvének keletkezését és fogadtatását az elmúlt 70 év tükrében. Ez alatt az idő alatt három politikai rendszerben mondtak fölötte ítéletet. Az elsőt üdvözölték és követendő példának tartották, a másodikban többnyire személyes és politikai okokból megpróbálták ellehetetleníteni, a rendszerváltás után viszont már a modern kutatások adta lehetőségekkel objektíven közelíthetünk a témához. A könyv tehát mindmáig fontos tényező maradt a magyar kutatásokban. László Gyula komplex látásmódja, temetőelemzési módszere, hivatástudata és szellemisége olyan értéket képviselnek, amelyek ma is követendő példaként állhatnak a fiatalabb régészszakmunkások előtt is. Mindnyájunk közös érdeke, hogy értéket teremtő munkásságának hatása érvényesüljön a magyar régészettudományban.

JEGYZETEK

- 1 Ezúton is köszönöm László Gyula fiának, László Zoltánnak, hogy a családi hagyatékat hasznosíthattam munkám során.
- 2 Balassa Iván – László Emőke: László Gyula 1910-1998. Emlékkönyv. Bp., Püski Kiadó, 2001. 47.; Benkő Elek: László Gyula kolozsvári éve, középkori régészeti és művészettörténeti munkássága. In.: Korunk, 2012. 2. 70.
- 3 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 33.
- 4 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 66.
- 5 Uo. A Márciusi Frontról és a magyar népi mozgalomról: Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. New York, Püski Kiadó, 1983.
- 6 Kósa László: A hungarológia rövid története. In: Hungarológiai ismerettár. 5. (1990). 66-74.
- 7 Szabó T. Attila: Az erdélyi tudománypolitika kérdéséhez. Hitel, (2), Kolozsvár, 1940-41. 183.
- 8 Az ETI tevékenységéről bővebben: Tamás Lajos: Az Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 409-416.; Szabó T. Attila: Az erdélyi tudománypolitika kérdéséhez. In.: Hitel, 1940-1941. 183-189.; Mikecs László: Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az ETI működéséhez. In.: Erdélyi Tudományos Füzetek 190. Kolozsvár, 1944.
- 9 Mikecs László: Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez. Erdélyi Tudományos Füzetek, 190. Különlenyomat. Az Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadása. Kolozsvár, 1944. I.
- 10 Kósa László: Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., Akadémiai Kiadó, 1977. 713.
- 11 Mikecs László, i.m. 1944. 5.
- 12 Mikecs László: i.m. 1944. 25-26.
- 13 Tamás Lajos: Az Erdélyi Tudományos Intézet. In.: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941. 410-413.
- 14 A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1942-43. tanév első és második felére. Kolozsvár 1942-1943.; A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1943-44. tanév első és második felére. Kolozsvár, 1943-1944.
- 15 Szőgi László-Varga Júlia: A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. I. rész. A Báthory egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581-1872. Szeged, 2011.
- 16 Pósta Béla életéről és munkásságáról ld.: Buday Árpád: Pósta Béla. In.: Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archeológiai Intézetéből. I. Szeged, 1925. 5-17.; Banner János: Emlékezés Pósta Bélára, születése száz éves fordulóján. Régészeti Dolgozatok. 1963. 17-27.; Csorba Csaba: Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok” In.: A debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1969-70. 117-145.; Vincze Zoltán: Pósta Béla iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának levéltárában. Erdélyi Múzeum, 2002. 25-44.; Vincze Zoltán: Pósta Béla és tanítványai. Korunk, 2004. 7. 58-73.; Vincze Zoltán: Pósta Béla (1862-1919). In.: Hivatás és Tudomány. Az Erdélyi Múzeum Egyesület személyiségei. Kolozsvár, 2009. 410-427.; Vincze Zoltán: A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla korszakban 1899-1919. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014.
- 17 Csorba Csaba: Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”. In.: A debreceni Déry Múzeum Évkönyve. 1969/70. 141.

- 18 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 56.
- 19 M. Lezsák Gabriella: Epizódok a kolozsvári régészeti iskola történetéből. Trianon előtt és után. In: *Életünk*. 2013. 3. L1. évf. 117-125.
- 20 Balassa Iván- László Emőke: i.m. 2001. 59.; Gáll Erwin-Gergely Balázs: Kolozsvár 10-13. századi temetőinek és szórványleleteinek kutatástörténete. *Acta Siculica* 2009. 215-217.
- 21 Kis Újság. 1942. október 11.
- 22 Magyar Világhírado 978. 1942. november. Nemzeti Audiovizuális Archívum, <http://filmhirdok.nava.hu>. Említi: Ablonczy Balázs: A visszatért Erdély. Bp., Jaffa, 2011. 173.
- 23 Ld. a fentiekre László Gyula tanulmányait: László Gyula: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár, 1943.; Kolozsvári Márton és György szobrának lószerszáma. Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1942. 75-170.; László Gyula: A magyar őstörténelem régészete. *Hitel*, 1942. 144-157.; László Gyula: A honfoglaló magyarok lelkialkatáról. *Hitel*, 1942. 540-551.
- 24 László Gyula kolozsvári tevékenységéről ld.: Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 46-60., 69-89.; Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 216-217.; Benkő Elek: i.m. 2012. 2. 70-74.
- 25 Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál. Erdélyi Múzeum, 1996. 18.; Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 215-216.; 217.; Gáll Erwin: Az Erdélyi medence, a Partium és a Bánság 10-11. századi temetői. 1. Szeged, 2013. 257-260.
- 26 Gáll Erwin–Gergely Balázs: i. m. 2009. 217.
- 27 Móra Ferenc: Néprajzi vonatkozások Szegedvidéki népvándorlaskori és korai magyar leletekben. In.: *Ethnográfia*, 43. 1932. 54.
- 28 Fettich Nándor recenziói László Gyula kolozsvári éveit írt könyveiről: *Századok*, 78. (1944). 329-335.
- 29 Roska Márton levele a Kolozsvári Magyar Egyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karához. (Kolozsvár, 1945. március 29.) MTA Kt. (Bp.) Ms. 4547/73. Közli: Sas Péter: Egy tudományos rendezési emlékirat 1942-ből. *Korunk*, 16. 4. 2005. 101.
- 30 Benkő Elek: i. m. 2012. 2. 74.
- 31 Mesterházy Károly: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok*, 127. (1993). 281-282.; Balassa Iván–László Emőke (szerk.): i. m 2001. 89-98.; Benkő Elek: i. m. 2012. 2. 74.
- 32 Magyar Élet. VIII. évf. 6. és 7. sz. Az előadás anyaga a „Szárszó 1943 előzményei, jegyzőkönyve és utóélete” címmel, a Kossuth Kiadónál kiadott kötetben is olvasható. Bp., 1983. 274-295.
- 33 Sebestyén László: Szárszó. Bp., 2006. 11.
- 34 Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. Bp., 1983. 339-340.
- 35 Részlet Kodolányi János bevezető előadásából. In.: Szárszó 1943. Kossuth Könyvkiadó, 1983. 187.
- 36 Borbándi Gyula: i.m. 1983. 341.
- 37 Uo.
- 38 Püski Sándor emlékezése. Könyves sors-magyar sors. Püski, Bp., 2002. 168.
- 39 Sebestyén László: i.m. 2006. 65.
- 40 Sebestyén László: i.m. 2006. 65.
- 41 László Gyula emlékezése a 43-as szárszói találkozás 50. évfordulóján. Püski Sándor: Könyves sors-magyar sors. Bp., Püski, 2002. 169.
- 42 László Gyula előadása. Részlet. Szárszó 1943. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 292.
- 43 Balassa Iván–László Gyula: i.m. 2001. 72.
- 44 Balassa Iván–László Gyula: i. m. 2001. 69.
- 45 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 71.
- 46 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 302.
- 47 Mikecs László: i.m. 1944. 4.
- 48 László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp., Magyar Élet, 1944. 5.
- 49 Uo.
- 50 László Gyula: i. m. 1944. 95-101.
- 51 Kivételt jelent még Alföldi András és iskolájának munkássága, ők szintén széles körű forrásbázissal dolgoztak.
- 52 Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az orosz földön. I. Bp.-Leipzig, 1905. 142-152.
- 53 László Gyula: A koronci lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. In.: *Archaeologia Hungarica* XXVII. 1943. 95-106.
- 54 Fodor István: Az idő mérlegén László Gyula életműve, 1910-1998. *Rubicon*, 2011. 11. 23.
- 55 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 274. Az előre elkészített sírlap ellen többen is megfogalmazták aggályait, köztük elsőként: Méri István: Középkori temetőink feltárásmódjáról. Erdélyi Tudományos Füzetek, 174. Kolozsvár, 1944.

- 56 László Gyula: Honfoglalás kori régészetünk és a magyar nagycsalád. *Archaeologiai Értesítő*. 77. (1950.), 141.
- 57 László Gyula: i. m. 1944. 63.
- 58 László Gyula: i. m. 1950. 141.
- 59 Uo.
- 60 Mikecs László: i.m. 1944. 14. 23. lábjegyzet.
- 61 Féja Géza: László Gyula könyve és a Magyar Irodalompartoló társaság nagydíja. *Magyar Élet*, 1944. 7. sz. 25.
- 62 Uo.
- 63 Uo.
- 64 Uo.
- 65 Mikecs László: i.m. 1944. 14.
- 66 Valószínű, hogy Oláh György, a lap szerkesztője írta a cikket.
- 67 Egyedül vagyunk, 1944. 9.
- 68 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 71.
- 69 Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 72. A levelet sajnos a családi hagyatékban nem sikerült megtalálni.
- 70 Veres Péter: A honfoglaló magyar nép élete könyvről. In: Balassa Iván–László Emőke: i.m. 2001. 285-286.
- 71 Uo. 285.
- 72 Uo.
- 73 Uo.
- 74 Langó Péter: Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében. Bp., L Harmattan. 2007. 124.
- 75 Veres Péter: i. m. 2001. 285.
- 76 Uo. 286.
- 77 Uo.
- 78 Mesterházy Károly: i.m. 1993. 281.; A témáról még: Langó Péter: A Kárpát-medence 10. századi emlékhanyagának kutatása, mint nemzeti régészet. Kutatástörténeti áttekintés. In: *Korall*, 24-25. (2006. június). 102-105.
- 79 Uo. A népvándorlás és a magyar honfoglalás korának egyik legjelentősebb kutatóját máig sem rehabilitálták és az akadémiai tagságának visszaállításával is adós a magyar tudomány.
- 80 Bartha Antal-Erdélyi István: Népvándorlás kori régészetünk módszertani és elméleti kérdéseiről. *Archaeologiai Értesítő*. 88. 1961. 68-76.
- 81 Borbándi Gyula: i. m. 1983. 484-486. ; Fodor István: László Gyula, a régész. In.: Balassa Iván–László Emőke: i.m 2001. 195.
- 82 Bartha Antal-Erdélyi István: i. m. 1961. 71.
- 83 Uo.
- 84 Uo.
- 85 Fodor István: i.m. 2001. 195.
- 86 Fettich Nándor: *Századok* 81, (1947), 281-287.
- 87 László Gyula: i. m. 1950. 137.
- 88 Mesterházy Károly: i m. 1993. 281.; Fodor István: i. m. 2001. 194.
- 89 László Gyula: i. m. 1944. 143.
- 90 Fettich Nándor recenziói László Gyula 1942-es és 1943-mas könyveiről: *Századok* 78, (1944.), 328-335.
- 91 Fettich Nándor: i. m. 1944. 329.
- 92 Fettich Nándor: i. m. 1947.
- 93 Fettich Nándor: Uo.
- 94 László Gyula: i. m. 1950. 137-142.
- 95 Fettich Nándor azonban a megfeszített fizikai munka mellett is rendszeresen írt tudományos dolgozatokat, amelyek szaklapokban jelentek meg.
- 96 A kutatás azóta bebizonyította, hogy ebben a kérdésben László Gyulának volt igaza.
- 97 László Gyula: i. m. 1950. 142.
- 98 Banner János: Elnöki zárzó László Gyula előadásához. *MTA Közleményei* II. 6. (1957). 487-488.
- 99 Uo.
- 100 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 281-285.
- 101 Mesterházy Károly: i m. 1993. 280.

- 102 Fodor István: i. m. 2001. 207.
- 103 Fodor István: i. m. 2001. 207-208.
- 104 Dienes István: A honfoglaló magyarok. Bp., 1972. 11-18.
- 105 Bóna István: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. Magyar Tudomány, 1997/12. 1451-1461.
- 106 Mesterházy Károly: i. m. 1993. 271-311.
- 107 Révész László: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984-85/2. Szeged, 1991. 615-639.
- 108 Fodor István: László Gyula, a régész. In.: Balassa Iván-László Emőke: i. m. 2001. 187-208.; Fodor István: Az idő mérlegén László Gyula életműve. 1910-1998. In.: Rubicon. 2011/11. 22-26.
- 109 Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekin-téssel az előzményekre. Vázlat. In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Szerk.: Révész László-Wolf Mária. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szeged, 2013. 523-530.
- 110 Csősz Aranka (MTA BTK Régészeti Intézet, Archeogenetikai Laboratórium): A Kárpát-medencéből származó, 8-10. századi archaikus mitokondriális adatbázisok című előadása: <http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/159-archeogenetikai-kerekasztal-beszelgetes-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>
- 111 Szőke Béla: A honfoglalás és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Bp., 1962.
- 112 Fodor István: i. m. 2001. 208. Erről korábban: Dienes István: A IX-X. századi magyar társadalom kérdéséhez. MTA. II. Oszt. Közl. 19 (1970). 120.
- 113 Fodor István: i. m. 2001. 208.
- 114 László Gyula: Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról. Valóság, 1970. 1. 48-64.; László Gyula: A kettős honfoglalásról. Archaeologiai Értesítő. 97. (1970.), 161-190.
- 115 Lukácsi Béla beszélgetése Bálint Csanád régésszel. Nacionalizmus és régészet. Magyar Tudomány 6. sz. 2003. 762.
- 116 Szőke Béla Miklós: Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban). In: Veszprémi László (szerk.): Honfoglaló őseink. Bp., 1996. 43.; Tomka Péter: Magánbeszéd az avarokról. Életünk (35), 1997. 74-75.; Szentpéteri József: Amiről a térképek mesélnek. Adalékok az avarokorszag keltezési problémaköréhez. Arrabona 44/1. 2006. 455-496.
- 117 Váczy Péter: A frank háború és az avar nép. Századok 108. 1974. 1041-1061.; Szádeczky-Kardoss Samu: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. Lőrinczy Gábor (szerk.): Az Alföld a 9. században. Szeged, 1993. 227-236.; Szádeczky-Kardoss Samu: W. Pohl, Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822. n. Chr. München, 1988. (recenzió). Archaeológiai Értesítő 118. 1991. 142-143.; Olajos Teréz: A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai. Szeged, 2001.; Olajos Teréz: Az avar továbbélés kérdéséről. Erdei György – Nagy Balázs (szerk.): Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Budapest, 2004. 111-118.; Szabados György: Avar pusztalokók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és etnikai viszonyairól. In: Kiss P. Attila-Piti Ferenc-szabados György (szerk.): Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szeged, 2012. 219-235.; M. Lezsák Gabriella: Az avarok és a magyar őstörténet. In: Kőrösi Csoma Sándor – Mi a magyar? Szerk.: Gazda József et alii. Sepsiszentgyörgy, 2014. 157-167.
- 118 Tóth Tibor: Az ősmagyarok genezisének szarmatakori etapijáról. MTA Közleményei II. 19. (1969) 85-95.; Éry Kinga: Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6-12. századi népességeinek embertanához. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 35-85.; Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: Kovács László (szerk.): Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel. Bp., 1994. 217-224.; Éry Kinga: A honfoglalás és Árpád-kor népességének embertani vázlata. In: Kovács J. (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. I. Bp., 1995. 127-130.; Szathmáry László: Honfoglalás kori népességünk struktúrája. In: Pálfi György – Farkas L. Gyula – Molnár Erika (szerk.): Honfoglaló magyarság – Árpád-kori magyarság. Antropológia – régészet – történelem. Szeged. 1996. 87-96.; Fóthi Erzsébet: A Veszprém megyei honfoglalók embertani vizsgálata. In: Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprém és környéke a honfoglalás korában. Veszprém, 1998. 68-90.; Fóthi Erzsébet: A Kárpát-medence 6-11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk.: Sudár Balázs-Szentpéteri József. Bp., 2014. 155.
- 119 Csősz Aranka: A Kárpát-medencéből származó, 8-10. századi archaikus mitokondriális adatbázisok c. előadás: <http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/159-archeogenetikai-kerekasztal-beszelgetes-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>; Mende Balázs Gusztáv – Csősz

- Aranka: Adatok a Kárpát-medence 8-10. századi népességén végzett archeogenetikai vizsgálatok eredményeiről. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományőrzés. Szerk.: Sudár Balázs-Szentpéteri József. Bp., 2014. 167-168.
- 120 Engel Pál: A kettős honfoglalás. Ómagyar Kultúra, X. évfolyam. 1997. 54-63. Erről korábban: Thury József: A székelyek eredete III. 1886. 216.; Nagy Géza: Magyarország története a népvándorlás korában. A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1895. CCCLII.; Hóman Bálint: A székelyek eredete. Magyar Nyelv 17 (1921). 107. Hóman Bálint őstörténeti nézeteinek különböző értékelését ld.: Kristó Gyula: Hóman Bálint, az őstörténet és az Árpád-kor kutatója. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus CXIX. Szeged, 2004. 39-46.; Szabados György: Hóman Bálint, a korai magyar állam és ethnogenezis kutatója. Ujváry Gábor (szerk.): Történeti áttértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus. Bp., 2011. 19-39.
- 121 Benkő Elek: A középkori Székelyföld. Bp., 2012. 69.
- 122 Hölbling Tamás: A honfoglalás forráskritikája II. A hazai kútfők. Ad Librum, Bp., 2010. 120-145.
- 123 Bálint Csanád: Az ethnosz a kora középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai). Századok, 140. (2006), 277-346.

